

МІФОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЕПОХИ РОМАНТИЗМУ

Аналізуються романтичні концепції міфу, що сформувались в Німеччині в кінці XVIII – на початку XIX ст. Міфологія розглядається крізь призму творчості провідних авторів-міфологів, представників романтичних шкіл тогочасності.

Ключові слова: німецький романтизм, культура, міф, міфологія, символ.

Романтичні концепції міфології кінця XVIII – початку XIX ст. являють собою невід’ємну частину науки про міф, характерної переосмисленням та переоцінкою просвітницької «міфологічної політики», направленої в бік «розвінчування влади міфу», «звільнення з міфологічного полону» і т. п. «Реміфологізація» «відродження» міфу романтиками стало бурним процесом, що охопив у зазначений період різноманітні сторони європейської культури. В цей час Європа стикнулася з новою міфотворчістю, «живим міфом» на ґрунті капіталістичної свідомості. Так «Розум Просвітництва, під знаменом якого буржуазія вступила в епоху Великої Французької революції, раптом обернувся, як дволикий Янус, ірраціональним рухом стихії народних мас і якобінської диктатурою, релігією Розуму і обожненням Наполеона. Так, на стику раціоналізму Просвітництва та політичної міфотворчості народився європейський романтизм» [6, 32]. А разом з цим відбулося і відродження небаченого раніше інтересу до національної міфотворчості, греко-римської культури: мистецтва, літератури та історії.

За наявності широкого поля для розвідки, яке становить вивчення міфотворчості в епоху романтизму, ця тема широко не висвітлена у новітніх вітчизняних дослідженнях. Серед зарубіжних праць з проблем міфу в контексті філософії німецького романтизму слід відзначити ґрунтовну працю сучасного дослідника В. М. Найдиша «Філософія міфології. Від епохи античності до епохи романтизму», В. П. Римського «Міф і релігія» та ін. З огляду на це, **метою** даної статті є розгляд та аналіз деяких романтичних учень про міф.

Світоглядні засновки романтизму, універсальної соціокультурної течії в історії суспільної думки, були сформульовані на рубежі XVIII – XIX ст. Так, протягом невеликого відрізка часу відбувся бурний розвиток романтизму, виношення нових ідей, активізація видавничої діяльності тощо. Як вважають дослідники, поняття і сам термін «романтизм» народилися саме на німецькому ґрунті. Імовірно першим використав слово «романтик» щодо сучасників письменник Йоганн П. Ріхтер у своїй книзі «Підготовча школа естетики» (1804), в якій він протиставив діячів культури нового покоління літераторам-класицистам. Надалі це слово набуло іронічно-негативного відтінку і вживалось передусім по відношенню до письменників, які марили «новим середньовіччям». З часом же негативне відношення до слова «романтизм» розвіялося, а цей універсальний напрям охопив усі сфери знання та мистецтва: художню літературу, філологію, природознавство, музику, театр, філософію тощо.

Характерно, що представники романтизму, розповсюджуючи свій вплив на різноманітні галузі знання, демонстрували надзвичайну універсальність. Так, Ф. В. Й. фон Шеллінг попри те, що він був видатним філософом, добре знався також на медицині, фізиці, хімії, писав літературні художні твори, володів багатьма давніми мовами, історією та ін.; брати Шлегель були філологами, займаючись також питаннями філософії, релігії, естетики, мистецтвознавства тощо. Та, очевидно, найбільш помітною

об'єднуючою рисою німецьких романтиків була їхня зацікавленість проблемою міфотворчості, його сутністю й закономірністю розвитку тощо.

Міфологія завжди була в центрі світоглядних пошуків романтиків. Останні ставилися до міфу як до великої таїни історії, споконвічної загадки духовної творчості; убачали в ньому пам'ятник «народного духу», вияв народної мудрості, універсальну символіку народної поетичної свідомості. Так, міфологія, як вони вважали, – ніщо інше як іманентно властива всім народам, а конкретні міфи – такі, що «створюються не в результаті цілеспрямованих і свідомих зусиль окремої людини, а несвідомо, спонтанно, мимовільною діяльністю багатьох людей» [1, 12]. Тому міфологія, якщо поглянути крізь призму романтичних ідеалів, не могла не вплинути на формування і функціонування духовно-моральних цінностей, та практично на всі сторони культурного життя. «Трепетне відношення романтиків до міфології (минулого – М. Б.) поєднувалося з їхньою вірою у можливість її воскресіння, але вже на новому історичному ґрунті. Універсальну, цілісну всеосяжну міфологію ще треба створити! Естетичним ідеалом романтиків був лозунг: «Вперед до ... міфології!» [3, 172].

В Німеччині кінця XVIII – XIX ст. серед романтичних об'єднань виокремлюється декілька великих центрів. Першим було засновано в 1797 році в м. Єна. В тамтешньому університеті викладали брати Ф. та А. В. Шлегель. Ф. Шлегель, як головний теоретик раннього романтизму, автор програмних положень єнського гуртка, розробив концепцію романтичної поезії та романтичної іронії; оцінив роман як провідний жанр, що «задає тон усій сучасній поезії» [4, 5], ба більше, передрік першість роману в новітній художній літературі.

Ім'я Фрідріха Шлегеля, напевно більше за всіх, асоціюється із гуртком єнських романтиків. Адже він фактично був провідним теоретиком німецької романтичної філософії. Його рецепція старого слова «романтичний» надала найменування новому літературному рухові, а його журнал «Атеней» (який він редагував і видавав разом із братом Августом, починаючи з 1798 року) за звичай оцінюється як перше і дуже впливове видання романтичного спрямування в контексті духовної культури Німеччини кінця XVIII – початку XIX ст. Діяльність Ф. Шлегеля, конструктивна і оригінальна, зробила його чи не взірцевим романтиком, розповсюдивши його славу країною та за її межі. Так, близький друг єнца Ф. Шлегеля Новаліс, творчість якого також вважали практично «осердям» раннього романтизму, звертаючись до Шлегеля, пафосно зазначав наступне: «Якщо хтось був народжений бути апостолом нашого часу, це ти ... Св. Павло нової релігії», з якою «починається нова світова історія. Ти розумієш секрети епохи» [8, 306].

Міф для Ф. Шлегеля – пам'ятник «народного духу», вияв народної мудрості, універсальна символіка народної поетичної свідомості. Ця універсальність та синкретизм міфології, перш за все, і приваблювали Шлегеля: він убачав у ній поєднання філософії, релігії та мистецтва. Згідно з ним, вищі взірці поезії сягають єдності саме в міфології і містеріях давніх людей. В них, на його думку, й засновується сутність поетичної творчості будь-якої нації та епохи. Як зазначають дослідники раннього романтизму, «ідея синтезу, всезагальності – одна з улюблених у Шлегеля. Він не тільки вимагає від поета універсальності, тобто все загальності зображення, а й висуває ідею сумісної, колективної творчості. Бажання відродити у сучасному мистецтві «сімполій», єдине творче буття, яке було властиве давнині, призвело Ф. Шлегеля до ідеї нової міфології, яка мала б об'єднати поетів у спільному хорі» [5, 134].

Дослідники відмічають політичний та ідеологічний консерватизм, яким було просякане романтичне об'єднання в Єні, мовляв цей консерватизм «сам був характерним наслідком нової міфотворчості: філософія, мистецтво, наука і релігія» неначе «підкорюються новій задачі, утворюючи нову духовну (міфологічну) цілісність». Зокрема, Новаліс так писав Шлегелю: «Я маю намір заснувати нову релігію ... Нова релігія має бути виключно магією», на що Ф. Шлегель відповідав: «Це для нас основне, це – задача всіх задач» [6, 34]. Таке розуміння міфу як несвідомої поетичної творчості, що пов'язана з містеріальними ритуалами та магією, фактично, наближало його до первинної, богоодкровенної релігії в дусі ідей прамонотеїзму, заставляючи поглянути на нього як на дещо більше, ніж просто фантазію. Очевидно, що під «новою релігією» мався на увазі міф, як прояв нової міфотворчості, яка відповідала б духу нової епохи. Відтак, «погляд романтиків і історичний: вони відмічають і генетичний зв'язок міфу (поезії) з релігією, і їхнє подальше відокремлення, не втрачають з поля зору їхню специфіку – міф видається органічним для культури, більш живучим, ніж історичні форми релігії, і проявляється в сучасності як актуальність» [6, 33]. Тому, погоджуючись з дослідником В. Римським, все це дозволило йєнським романтикам, зокрема Ф. Шлегелю, надати цілий ряд влучних характеристик міфомислення.

Нажаль, романтичне об'єднання в Єні повноцінно проіснувало лише до травня 1800 року, коли місто залишив «ідейний вождь» та «філософський метр» раннього німецького романтизму Ф. В. Й. фон Шеллінг. Відомий дослідник німецької філософії Нового часу А. В. Гуліга писав з цього приводу: «Йєнський гурток розпадався у судамах. 2 травня з міста поїхав Шеллінг» [2, 85]. Адже, попри здавану

Розділ другий. Філософська антропологія і культура

монолітність кола, молодий обдарований філософ Шеллінг ніколи повністю не інтегрувався в об'єднання, зберігаючи дистанцію й залишаючись незалежним, та мав доволі неприязні стосунки із головним редактором-видавцем головних друкованих органів спілки – «Атенея», «Європи» та «Німецького музею» Шлегелем і «імператором романтиків» Новалісом.

Поступово в міфологічних дослідженнях романтиків відбувся перехід від філософського до конкретно-наукового вивчення міфології як специфічного об'єкту пізнання. До засобів такого дослідження відносилися методи опису, порівняння, пояснення, текстологічного аналізу, сходження від абстрактного до конкретного та ін. В цілому, становлення теоретико-методологічних передумов міфології як науки відбувалось історично, протягом тривалого часу. Так, якщо за часів раннього німецького (філософського) романтизму головний акцент робився на питанні універсальної «нової міфології», яка, мовляв має витіснити як біблейську, так і класичну міфологію, трансформувавши роз'єдане, роздроблене тогочасне суспільство в єдине ціле. Згідно з Ф. Шеллінгом, ця міфологія буде «творінням» не якогось окремого автора, а нової раси, яка буде персоніфікувати індивідуального поета. Ф. Шлегель так само у своїх «міфологічних мареннях» закликав до гармонізації особистості – через синтез науки, мистецтва та релігії – на ґрунті міфології. Він теж вважав, що виключно міфологія ладна відновити втрачену єдність людини і природи, пов'язати конкретного індивіда (одиничне) з Богом (нескінченним).

Інші романтичні письменники були зайняті конкретною, національною міфотворчістю, укоріненою в історії та досвіді німецької нації. Такі стремління були притаманними представникам другого етапу розвитку німецького романтизму, яких об'єднувало м. Гейдельберг (ще один центр німецького романтичного руху Німеччини). Саме із ним пов'язаний подальший розвиток романтичної традиції у напрямку конкретно-наукового вивчення міфології, що спирався на ідеї укріплення та росту національної самосвідомості німців, які у той час потерпали від загарбницького нашествия наполеонівських військ, із тугою переживаючи ці події.

Представники гуртка гейдельберзьких романтиків плекали ідею, що метою мистецтва має бути розуміння й вираження душі і свідомості народу, як це представлено у народних повір'ях, звичаях, казках, національній міфології. Ця ідея надихнула головних членів творчого союзу Гейдельберга, талановитих філологів, фундаторів міфологічного кола у фольклористиці, братів Я. і В. Грімм, із чийм прізвищем асоціюється небачене раніше в Німеччині захоплення національною міфологією, культурою та історією, написати ряд творів історично-культурологічного спрямування з проблем міфології. Зокрема Я. Грімм, який вважав, що «міф є спільним досягненням багатьох народів», яке «відповідає глибинній суті народу», був автором фундаментального двотомного дослідження «Німецька міфологія» (1835), яке до нині вважається класичною працею з порівняльної міфології. Важливо те, що Я. Грімм досліджує німецьку міфологію, по суті, вже не філософськими, а конкретно-науковими методами. Він багато зробив для розробки такої конкретно-наукової методології вивчення народної творчості. Так, автор, оперуючи великою кількістю фактичного матеріалу (спираючись на різноманітні фольклорні та історичні джерела, включно із грецькими та римськими авторами), простежує генеалогію германських богів, проводить паралелі зі спорідненими фігурами греко-римської, скандинавської та східної міфології; відстежує та описує головні зміни, що відбувалися у зовнішньому вигляді, функціях та характерах німецьких богів, відмічаючи головні відмінності в розумінні того чи іншого бога у різних германських народів тощо. Грімм вважав, що міф, мова, звичаї, народна поезія дуже тісно пов'язані між собою і з історією народу. Тому тільки з аналізу історії народного життя, можна, за Гріммом, відновити міфологію народу, історію її мови, яка є, на думку Я. Грімм, фактично як і міф, продуктом довготривалої несвідомої творчості. Ба більше, мова у творчості Грімма – своєрідний ключ до розуміння міфології. Філологія, історична граматики, на його думку, дають можливість розкрити не лише глибини мови, а й глибини національної міфології й релігії.

Таким чином, творчу інтелігенцію тогочасної Німеччини, яка ментально перебувала на хвилі національного піднесення, не могли не цікавити питання мови, питання стосовно природи й генези німецького міфу й релігії, як доконечних компонентів та засновків будь-якої культури. Так, питання: чи існувала германська міфологія як первісна релігійна система; а якщо так, то де вона зародилась, де її корені; які обряди й ритуали існували в давніх германців по проведенню літургій, чи проводились (і як) вони духівниками, жерцями тощо – були чи не основними для діячів культури Німеччини першої декади XIX ст. Напевно, у реконструкції міфології й релігії давніх германців дослідники були зацікавлені передусім з метою відновлення національного минулого, усвідомлення своїх коренів, традицій, морального та духовного укладу життя. В цьому слід віддати належне зусиллям якнайперше гейдельберзьких романтиків, а зокрема братам «тріумфаторам» Я. і В. Грімм, чий твори з цих питань культурологи оцінюють як монументальні [7].

З 1809 року центр романтичного руху з Гейдельбергу перемістився у Берлін, де оселилися німецькі письменники та поети К. Арнім і К. Brentano, колишні гейдельберці. Арнім створив в прусській столиці в 1811 році так зване «Християнсько-німецьке застольне товариство», що мало патріотичний державницький уклін. В цій спілці важливу роль відігравав драматург і новеліст Г. Клейст, видавець «Берлінської вечірньої газети». Романтики влаштувалися в новому, щойно відкритому Берлінському університеті, де ректором був обраний любимець енських товаришів – Фіхте.

Слід відмітити, що найбільш помітний вплив на міфологічні дослідження справила учена діяльність викладача університету в Берліні, філософа-романтика, шанувальника філософії Шеллінга – Й. Й. фон Герреса, автора книги «Міфічні історії азійського світу» (1810). Вчений був виразником ідеології дифузійнізму, згідно з якою міфологія (релігія) виникає в певному місці, в певний час, в певного народу, лишень з ходом історії розповсюджуючись по всій землі, по різним народам і культурам (при цьому модифікуючись і пристосовуючись до нових умов).

Й. Геррес створив свою «власну розлогу оракульську, частково романтичну, частково містичну систему» [8]. Він був одним з тих романтичних, дійсно, філософів міфу, хто відшукував загальнолюдські витоки міфології та релігії (як вираження божественного одкровення) в Індії. Романтики ідеалізували Індію, і Геррес в цьому не був виключенням. Хоча він вказував на істину також єгипетської, халдейської, перської, китайської, грецької та звичайно (довершеної, на його думку) німецької міфології, як засновку духовної культури нації. Так, Геррес із характерною для романтиків образністю, як підкреслює В. М. Найдиш, беручи до уваги «Сполохи» Герреса, писав: «Все буття – одкровення богів, що вторили божеству в його одкровенні, – могутній достаток Індії. Саме з Давньої Індії міфологія розповсюдилася на Європу, і як «горда пальма переходить в сурову і похмуру сосну ... так само Південний міф – у сказання Півночі». Адже, на думку Герреса, «вся релігія у її генезі – це одна рослина ... вона радісно квітне в усі часи, і одне в ньому життя, що розлилося по всім її членам, і все ж таки кожного разу, як виноградна лоза, вона в своєму місці і у свій час дає зовсім інакше вино, по-своєму палке, гаряче» [3, 480]. Таким чином, сутністю усіх робіт Герреса є ідея стосовно того, що Індія – це колыска і вихідне джерело всіх світових релігій, з якого найчистіша релігійна мудрість розповсюдилася на території Близького Сходу, Африки, Європи. При чому, на думку Герреса, ця істина, мірою просування від центру, так чи інакше видозмінювалася.

Ще одна значуща деталь, на якій зазначав Й. Геррес (у дусі Ф. Шеллінга), а саме, що міфологія та релігія виникають тоді, коли божественний Абсолют, щоби усвідомити самого ж себе й реалізуватися повною мірою, маніфестує себе у матерію та час. Та Геррес дещо розвиває ці ідеї, явно заперечуючи проти матерії та об'єктивно існуючої природної реальності як такої. Для нього природа – всього-на-всього видиме вираження «Божого Світу», людина ж мовляв сама, за допомогою слів, творить собі свою ілюзорну реальність. Тож, на думку Герреса, рослини, тіла, зірки, усілякі матеріальні предмети – ніщо інше, як «емблеми, що духовно сприймаються» [8, 382].

Таким чином, епоха романтизму стала, без перебільшень, наріжною віхою в історичному розвитку науки про міф. Так, міф був «осердям» культурного й інтелектуального життя Німеччини кінця XVIII – перших десятиліть XIX ст. Провідні романтичні мислителі-міфологи виробили принципово новий погляд на культурну спадщину, зокрема міфологію, порівняно з раціоналістичним підходом просвітників. Вперше культура і мистецтво минувшини розглядалися не як мертві явища, а живі, такі, що розвиваються, будучи плодотворними для сучасної творчості. Аналізуючи літературні жанри і роди, романтики віддавали перевагу міфотворчості, займаючись при цьому власною поетичною міфотворчістю. Так, не дивно, що більша частина творів романтиків стали новочасними міфами. Концепція «нової міфології», згідно романтиків, мала оживити мистецтво, виникнувши з глибини людського духу, містичного переживання – відчуття божественності світу, його нескінченності і повноти. В романтичній філософії міфології існувало декілька напрямків: енський, гейдельберзький та берлінський. Інтерес до філософських аспектів міфу належить найперше представникам енської романтичної школи. Гейдельберзькі романтики досліджували міф не філософськими, абстрактно-схематичними, умоглядними, а конкретно-науковими методами, перш за все порівняльно-історичним. В цілому, історичну заслугу романтиків в царині міфології важко переоцінити.

Література:

1. Антонян Ю. М. Миф и вечность / Ю. М. Антонян. – М. : Логос, 2001. – 464 с.
2. Гулыга А. В. Шеллинг / А. В. Гулыга. – М. : Соратник, 1994. – 316 с.
3. Найдыш В. М. Мифология / В. М. Найдыш. – М. : КНОРУС, 2010. – 432 с.
4. Немецкий романтизм / [состав. Э. И. Иванова]. – М. : Дрофа, 2010. 493 с.
5. Прошина Е. Г. О романтической концепции мифа (Новалис и Ф. Ф. Шлегель) / Е. Г. Прошина // [Вестник Нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского](#). – Н. Новгород, 2001. – С. 131-135. – (Филология. № 1).
6. Римский В. П. Миф и религия: к проблеме культурно-исторической специфики архаических религий: моногр. / В. П. Римский. – Белгород: Крестьянское дело, 2003. – 184 с.

Розділ другий. Філософська антропологія і культура

7. Williamson G. S. The longing for myth in Germany: religion and aesthetic culture from romanticism to Nietzsche / George S. Williamson. – Chicago: Chicago University Press, 2004. – 428 p.
8. Feldman B., Richardson R. D. The rise of modern mythology, 1680-1860 / Burton Feldman, Robert D. Richardson. – Bloomington: Indiana University Press, 2000. – 564 p.

Бурковский М. В. Мифологическая культура эпохи романтизма. *Анализируются романтические концепции мифа, сложившиеся в Германии в конце XVIII – начале XIX вв. Мифология рассматривается сквозь призму творчества ведущих авторов-мифологов, представителей романтических школ того времени.*

Ключевые слова: немецкий романтизм, культура, миф, мифология, символ.

M.V.Burkovsky. Mythological culture of the romantic era. *Romantic conceptions of myth, which has developed in Germany in the late XVIIIth – early XIXth centuries are analyzed. The mythology is viewed through the prism of the creativity of leading authors-mythologists, representatives of the romantic schools of the time. Thus, since the dawn of German Romanticism, an artistic, literary, and intellectual movement that originated in Europe toward the end of the XVIIIth century, artists and intellectuals in Germany have maintained an keeping high interest in the gods and myths of antiquity while calling for a “new mythology” suitable to the modern age. In this article the author examines the factors that gave rise to such distinct and profound mythological concernment. In doing so, he examines the major German romantic movement centers of those years. One of these groups is “Jena Romanticism”, which was a first phase of Romanticism. Brothers A. W. and F. von Schlegel, Novalis and L. Tieck and certainly F. W. J. von Schelling, the “philosophical maitre” of the association, were members of this group. Mythology, as they believed, – is nothing but inherently common to all nations, and specific myths – are not the result of deliberate and conscious effort of the individual, but the result of unconsciously, spontaneously, involuntary activities of many people. Gradually mythological studies of Romantics shift from philosophical to specific scientific study of mythology. This romantic writers (which worked in another center of German Romanticism, Heidelberg) has employed specific, primarily German national mythmaking. J. Grimm was the author of the fundamental two-volume study “German Mythology”, which until now is considered as a classical work of comparative mythology. Thus, author demonstrates, that the era of Romanticism became as a kind of foundation stone in the historical development of myth philosophy, which is rightly considered as a “core” of cultural and intellectual life in Germany in the late XVIIIth – early XIXth centuries. The fascination with philosophical (speculative) aspects of myth belongs to Jena romantic school, while members of Heidelberg group examined myth by means of specific scientific methods, primarily comparative-historical. In general, this article uncovers, that the merit of the German Romantics to the science of mythology is difficult to overestimate.*

Keywords: German Romanticism, culture, myth, mythology, symbol.